

Rankhusområdet i Kungsängen

Arkeologisk utredning, etapp 1

Ekhammar 4:268, Rankhusområdet
Kungsängens Socken
Upplands-Bro kommun
Uppland

Jan Äblström

Rankhusområdet i Kungsängen

Arkeologisk utredning, etapp 1

Ekhammar 4:268, Rankhusområdet
Kungsängens socken
Upplands-Bro kommun
Uppland

Jan Ählström

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård
Stora gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
Fax: 021-14 57 20
E-post: info@kmmmd.se

© Stiftelsen Kulturmiljövård 2015

Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS2012/02954.

ISBN: 978-91-7453-509-9
Tryck: Just Nu, Västerås 2016.

Innehåll

Sammanfattning.....	5
Inledning.....	10
Målsättning och metod	10
Topografi och fornlämningsmiljö	10
Utredningsresultat	11
Referenser.....	13
Tekniska och administrativa uppgifter	13

Figur 1. Utredningsområdet markerat med en blå linje. Utsnitt ur digitala terrängkartan.
Skala 1:50 000.

Sammanfattning

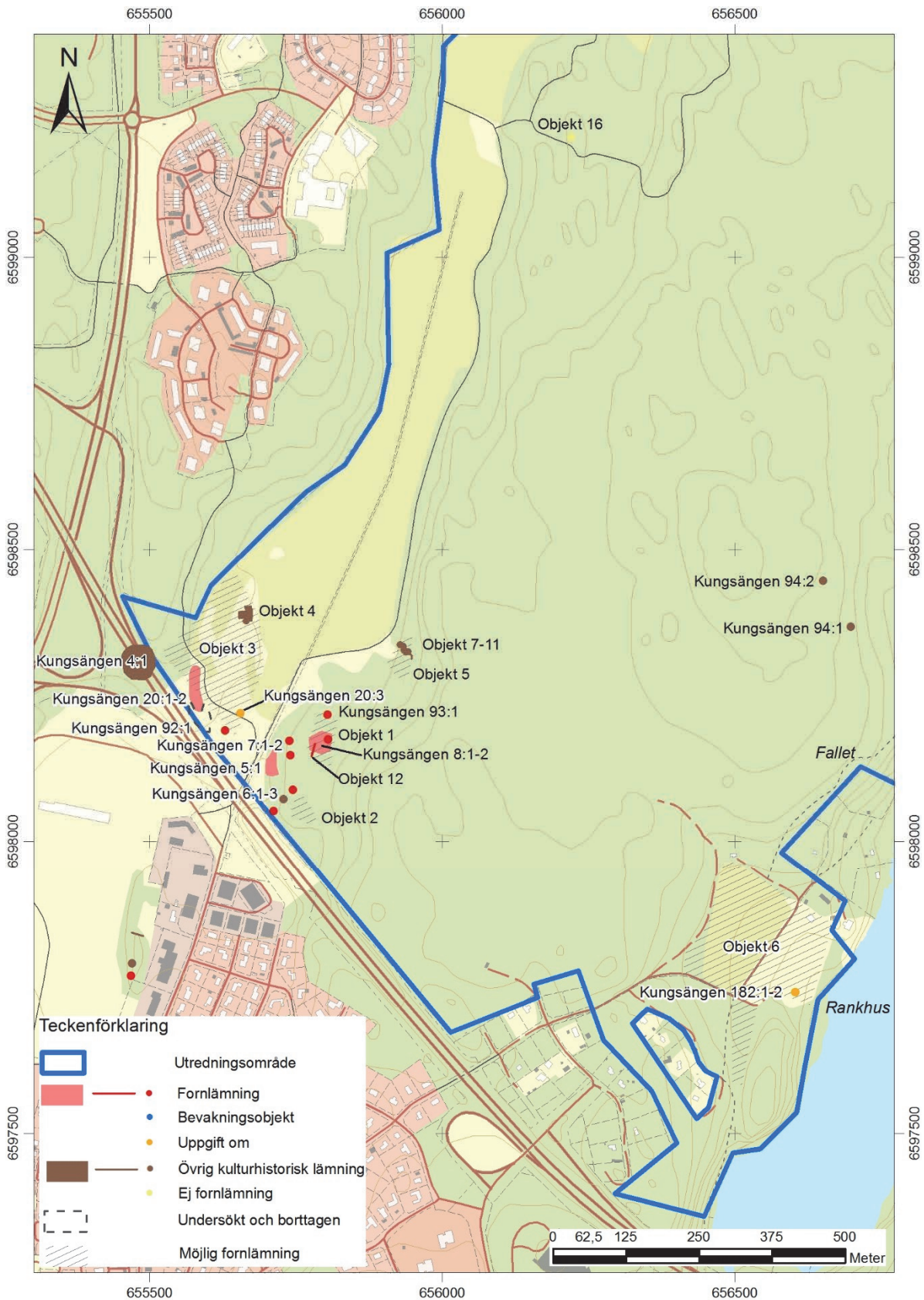
Inför detaljplanläggning av ett markområde i Kungsängen, Upplands-Bro kommun, har Stiftelsen Kulturmiljövård (KM) tilldelats uppdraget att utföra en arkeologisk utredning etapp 1. Länsstyrelsen i Stockholms län fattade beslut om utredningen som syftade till att fastställa om det finns sedan tidigare ej kända fornlämningar inom utredningsområdet. Villamarken Exploatering i Stockholm AB bekostade utredningen.

Utredningen har omfattat:

- en genomgång av Fornminnesregistret (FMIS)
- studier av kartor (avmätningar av byar, fastighetskartor) från 1600-, 1700-, 1800- och 1900-tal
- fältinventering

Utredningen visar att området fram till mitten av 1800-talet varit obebodd skogsmark. Undantaget utgörs av områdets sydvästra del där inägorna till byn Näs/Ekhammar berörs. Det är också i den delen av området som merparten av fornlämningarna och de möjliga fornlämningarna förekommer (se tabell 1 och figur 2–3). Där finns två gravfält (Kungsängen 20:1 och 5:1) och flera ensamliggande gravar (Kungsängen 6:1–2, 7:1–2, 8:2 och 93:1) samt fossil odlingsmark (Kungsängen 8:1). I anslutning till dessa lämningar finns ytor som kan hysa förhistoriska boplatser eller aktivitetsytor, primärt av järnålderskaraktär. I utredningsområdets nordvästra hörn finns en ensamliggande grav. Vid Rankhus i sydöst finns det uppgifter om en nu försvunnen gravhög och fynd av stenålderkaraktär gjorda vid jordbruksarbete. Vid Rankhus kan det också finnas förhistoriska boplatser eller aktivitetsytor från stenålder–järnålder.

På de platser där det kan finnas möjliga fornlämningar i form av boplatser eller annan aktivitet fordras en arkeologisk utredning etapp 2 för att klargöra fornlämningsförekomsten.

Figur 2. Utredningsresultatet, områdets sydvästra halva. Utsnitt ur digitala fastighetskartan.
Skala 1:10 000.

Figur 3. Utredningsresultatet, områdets nordöstra halva. Utsnitt ur digitala fastighetskartan. Skala 1:10 000.

Tabell 1. Utredningsresultat, lämningar registrerade i Fornminnesregistret och nypåträffade objekt

Objekt nr/FMIS-id	Typ	Status	Beskrivning
Objekt 1	Möjlig boplats.	Möjlig fornlämning.	En relativt stenfri platåliknande höjdrygg i skogsmark som till stor del sammanfaller med en odlingsyta.
Objekt 2	Möjlig boplats.	Möjlig fornlämning.	Höglänt och relativt stenfri skogsmark där både en förhistorisk boplats och bebyggelse från historisk tid kan förekomma.
Objekt 3	Möjlig boplats.	Möjlig fornlämning.	En högt liggande platå, udde, i åkermark.
Objekt 4	Husgrund/värn?	Övrig kulturhistorisk lämning.	Fem syllstens-/murliknande stenrader i två nivåer, 9,0–13,0 meter långa och intill 0,5 meter höga. De bildar en oregelbunden rektangulär konstruktion, 22,0×20,0 meter stor. Det förekommer både tuktad och natursten och ett stort inslag av skarpkantad/sprängd sten. I anslutning förekommer övertorvade, fundamentliknande, stenpartier som kan vara röjningssten.
Objekt 5	Möjlig boplats.	Möjlig fornlämning.	Platåliknande öppen mark, f.d. åker, vid foten av sluttande skogsmark.
Objekt 6	Möjlig boplats.	Möjlig fornlämning.	Öppen och delvis igenväxande åker i östsluttande mark. Uppgift om grav och fynd (Kungsängen 182:1–2).
Objekt 7	Röjningsröse.	Övrig kulturhistorisk lämning.	Beläget vid kanten av äldre åker. Övermossat. Oval, 7,0×2,5 och 0,8 meter högt. Flerskiktat med 0,1–0,5 meter stora stenar.
Objekt 8	Röjningsröse.	Övrig kulturhistorisk lämning.	Beläget vid kanten av äldre åker. Övermossat. Runt och 6,0×4,0 meter stort och enskiktat med 0,3–1,0 meter stora stenar. Inslag av skarpkantad sten.
Objekt 9	Röjningsröse.	Övrig kulturhistorisk lämning.	Beläget vid kanten av äldre åker. Övermossat. Oregelbundet, 4,0 meter stort i diameter och 0,6 meter högt. Flerskiktat med 0,5–1,0 meter stora stenar. Inslag av skarpkantad sten.
Objekt 10	Röjningsröse.	Övrig kulturhistorisk lämning.	Beläget vid kanten av äldre åker. Övermossat. Ovalt och 7,0×1,0 meter stort. Flerskiktat, 0,2–0,5 meter stora stenar.
Objekt 11	Röjningsröse	Övrig kulturhistorisk lämning.	Beläget vid kanten av äldre åker. Övermossat. Ovalt och 3,5×2,0 meter stort. Flerskiktat med 0,15–0,5 meter stora stenar.
Objekt 12	Stensträng.	Fornlämning	Belägen i höglänt skogsmark. Övermossad. 2,0×1,0 meter (N–S) lång, intill 0,8 meter hög. Ansluter till ett block i södra änden. Enradig, 0,8–1,2 meter stora stenar.
Objekt 13	Röjningsröse.	Övrig kulturhistorisk lämning	Ovalt, 8,0×1,0–2,0 stort och 0,5 meter högt. Skarpkantad sten, sentida.
Objekt 14	Röjningsröse.	Övrig kulturhistorisk lämning.	Ovalt, 10,0×1,5–2,5 meter stort. Skarpkantad/sprängd sten, sentida.
Objekt 15	Röjningsröse.	Övrig kulturhistorisk lämning.	Belägen i anslutning till äldre åker. Övermossat. Rundat och 3,0 meter stort och 0,4 meter högt. 0,2–0,5 meter stora stenar.
Objekt 16	Fornlämningsliknande lämning.	Ej fornlämning.	Belägen i krönläge på höjdrygg i skogsmark. Delvis övermossad. Rundat, 3,5 meter stor och 0,3 meter högt. Gles stensamling av 0,3–0,6 meter stora stenar.
Objekt 17	Stensträng.	Övrig kulturhistorisk lämning.	Belägen på mindre höjd i skogsmark. Delvis övermossad. 18,0×1,0–1,5 meter lång (N–S, NV–SÖ) och intill 0,8 meter hög. Enskiktad och enradig med inslag av skarpkantig/sprängd sten.
Kungsängen 5:1	Gravfält.	Fornlämning	Fem runda stensättningar.
Kungsängen 6:1–2	Gravar.	Fornlämning.	Två runda, övertorvade, stensättningar som är 6,0 meter stora. Nr 2 har något oklar begränsning.
Kungsängen 6:3	Stensättningsliknande lämning.	Övrig kulturhistorisk lämning	Övertorvad 3,0–4,0 meter stor.
Kungsängen 7:1–2	Gravar.	Fornlämning.	En 6,0 meter stor och rund hög och en 7,0 meter stor och rund stensättning.
Kungsängen 8:1	Fossil åker.	Fornlämning (ny bedömning).	Fossil åker, 35,0×30,0 meter stor, stenfria ytor. Finns ej på kartor (1600–1950-tal).
Kungsängen 8:2	Stensättning.	Fornlämning (ny bedömning).	Stensättning, rund, 3,5 meter stor och övertorvad.
Kungsängen 20:1	Gravfält.	Fornlämning.	En 9,0 meter stor hög och sju runda stensättningar 3,0–6,0 meter stora och övertorvade.
Kungsängen 20:2	Gravfält	Undersökt och borttagen.	-
Kungsängen 20:3	Fyndplats.	Uppgift om.	Fynd av 1 likarmat bronsspänne, 1 fibula av brons, 1 järnkniv, 1 örslev, 1 pincett, samt pärlor.

Objekt nr/FMIS-id	Typ	Status	Beskrivning
Kungsängen 92:1	Röse.	Fornlämning (ny bedömning).	Krön av mindre höjd. Rundat, 4,5 meter stort och 0,3–0,6 meter högt. Stenarna är 0,2–0,6 meter stora. I mitten en grop, 1,5 meter stor och 0,3 meter djup. Omplockad packning som är utrasad mot nordväst. Förekomst av röjningssten. Välvgränsad, särskilt mot söder.
Kungsängen 93:1	Stensättning	Fornlämning	Övertorvad, Rund, 4,0 meter stor.
Kungsängen 94:1	Gränsmärke.	Övrig kulturhistorisk lämning.	Gränsröse?
Kungsängen 94:2	Gränsmärke.	Övrig kulturhistorisk lämning.	Gränsröse?
Kungsängen 182:1–2	Grav, fyndplats.	Uppgift om.	Förekomst av gravhög (ej återfunnen 1979), fynd av stenålderskaraktär vid åkerbruk.
Kungsängen 202:1	Stensättning.	Fornlämning.	Övertorvad, rund, 4,0 meter stor.

Inledning

Upplands-Bro kommun avser att detaljplanelägga ett markområde i Kungsängen varför Stiftelsen Kulturmiljövård (KM) har fått i uppdrag att utföra en arkeologisk utredning etapp 1. Uppdraget tilldelades KM efter beslut av länsstyrelsen med stöd av 2 kap. 11 § KML den 20 oktober 2015.

Villamarken Exploatering i Stockholm AB bekostade utredningen som utfördes i november 2015. Jan Åhlström ansvade för utredningsarbetet och har sammanställt rapporten.

Målsättning och metod

Utredningen syftade till att fastställa om det finns sedan tidigare ej kända fornlämningar inom utredningsområdet.

Utredningsarbetet har omfattat:

- en genomgång av Fornminnesregistret (FMIS) varvid samtliga lämningar belägna inom utredningsområdet har listats (se tabell 1).
- studier av äldre kartor för att klargöra markanvändningen och bebyggelse-situationen i området (ekonomiska kartan från 1950-tal, häradsekonomiska kartan (odaterad) samt avmätningar av enheterna Näs by/Ekhammar från 1690 och 1865, Brunna från 1690, Tibble från 1724 och Granhammar från 1753). Kartorna rektifierades inte och publiceras inte.
- inventering av utredningsområdet. De sedan tidigare i fornminnesregistret (FMIS) registrerade oklara lämningarna (Kungsängen 8:1–2 och Kungsängen 92:1) besöktes för ny bedömning. Samtliga påträffade lämningar och utpekade ytor där fornlämning bedöms kunna finnas har dokumenterats. Läget har mätts in med GPS. Lämningarna har klassats enligt följande:
 - En lämning som tillkommit 1850 eller tidigare bedöms som *fornlämning*
 - En lämning som tillkommit 1850 eller senare bedöms som *övrig kulturbistorisk lämning* även om den i övrigt uppfyller fornlämningsrekvisiten
 - En lämning yngre än 1850 och som saknar kulturhistoriskt värde bedöms som *ej fornlämning*
 - Lämningar vars status som fornlämning inte har kunnat fastställas genom inventering bedöms som *bevakningsobjekt*.

Topografi och fornlämningsmiljö

Utredningen omfattar ett cirka 335 hektar stort markområde öster om Brunna i Kungsängen (se figur 1 och 2–3). Området är till övervägande del obebyggt men utmed den östra områdesgränsen finns bostadsbebyggelse på några platser, Rankhus och Stigstorp.

Området består till största del av skog som är omväxlande höglänt och låglänt. Det förekommer höglänta, vidsträckta, blockrika platåer från vilka marken ofta sluttar brant.

De lägre liggande delarna är flacka och utgörs delvis av före detta åkermark (nu planterad med gran eller igenväxande) eller blockrik tidigare obrukad mark. Den till omfattningen begränsade öppna marken som berörs återfinns dels utmed den västra områdesgränsen, dels vid Rankhus och Stigstorp i öster. Jordartskartan visar på blockrik morän samt glacial och postglacial lera. Nivån över havet varierar från 20 till 50 meter.

Inför utredningen var 12 registerposter registrerade i Fornminnesregistret (FMIS) (se tabell 1 och figur 2). Merparten av de inför utredningen kända lämningarna har status som fornlämning och återfinns i områdets sydvästra del. De består av gravfält, ensamliggande gravar och odlingslämningar. Fornlämningarna är av järnålderskaraktär.

Utredningsresultat

Kartstudien visar att området till största del legat under Näs/Ekhammar och att partier i den norra delen legat under Brunna, Tibble och Granhammar. De gamla bytomterna har legat utanför utredningsområdet. På 1600–1700-talskartorna förekommer ingen bebyggelse i området. På avmätningen från 1865 över Näs/Ekhammar och på den häradsekonomiska kartan finns *Rankhus* karterat med åker. På häradsekonomiska kartan finns torpet *Carlberg* med en liten odlingsyta norr om Rankhus och på platsen för dagens Stigstorp finns torpet *Bredsten* markerad med åker.

Enligt 1600–1700-talskartorna har området utgjort utmark i form av skog förutom i sydväst (nära Näs/Ekhammars gamla bytomt) där det förekommer åker. Från och med häradsekonomen tillkommer odlingsmark vid ovan redovisade torp samt i områdets norra del, dock utan bebyggelse. Även 1950-talets ekonomiska karta redovisar stora åkerytor i den norra delen, dock utan bebyggelse.

Inför utredningen redovisar FMIS 13 fornlämningar, tre har status som *bevakningsobjekt* (lämningar med oklar status) och ytterligare tre är registrerade som *uppgift om*. De tre bevakningsobjekten, Kungsängen 8:1–2 (fossil åker och stensättning) och Kungsängen 92:1 (röse) har blivit omdömda. Den fossila åkern Kungsängen 8:1 har bedömts som fornlämning då platsen enligt 1690 års karta, häradsekonomiska kartan och 1950-talets ekonomiska karta inte har varit uppodlad. Odlingen kan därför antas vara äldre, medeltida eller förhistorisk. Den möjliga stensättningen Kungsängen 8:2 har bedömts som fornlämning då den utseendemässigt liknar de omkringliggande stensättningarna. Röset Kungsängen 92:1 har bedömts som fornlämning baserat på ett för lämningstypen optimalt topografiskt läge och att den trots skador är välavgränsad och att packningen har ett jämnstort stenmaterial. Vid inventeringen dokumenterades 17 nya objekt varav ett med status som fornlämning. Av de 17 objekten är fem möjliga fornlämningar där det kan finnas lämningar som inte syns i markytan. På de platserna fordras utredningsgrävning för att klargöra fornlämningsförekomsten (se tabell 1 och figur 2–3).

Merparten av lämningarna återfinns i områdets sydvästra hörn i relativ närhet till Näs/Ekhammars före detta bytomt vilket antyder ett järnåldersursprung. Där förekommer flera gravfält och ensamliggande gravar samt odlingslämningar. I denna del av området finns potentiella fornlämningar i form av boplatser vilka återfinns i höglänt mark i anslutning till gravfälten, gravarna och odlingslämningarna. I det nordvästra hörnet finns en fornlämning i form av en tillsynes ensamliggande grav. Där anas en koppling åt nordväst och mot fornlämningar som ligger utanför utredningsområdet. Vid Rankhus förekommer ytor där det kan finnas fornlämning i form av boplatser. Enligt uppgift har det i området runt Rankhus gjorts fynd av stenålderskaraktär och funnits en

gravhög. Uppgifterna om stenåldersfynd och gravhögen antyder ett möjligt tidsdjup från stenålder till järnålder för eventuella boplatser, eller andra lämningar.

Figur 4. Röset Kungsängen 92:1 sett från öster. Foto Jan Äblström.

Referenser

Lantmäterimyndighetens/-styrelsens arkiv

<http://www.lantmateriet.se/sv/Kartor-och-geografisk-information/Historiska-kartor/>

Avmätning av Brunna 1690, LMV-akt A19:119-20

Avmätning av Ekhammar 1690, LMV-akt A19:131-2

Avmätning av Granhammar 1753, LMV-akt 01-väy-20

Avmätning av Näs/Ekhammar 1865, LMV-akt 01-kun-41

Avmätning av Tibble 1724, LMV-akt B82-14:1

Rikets allmänna kartverks arkiv

<http://www.lantmateriet.se/sv/Kartor-och-geografisk-information/Historiska-kartor/>

Ekonomiska kartan, 1952, bladen Stäket J133-10I9c72 och Västra Ryd J133-11I0c54

Häradsekonomiska kartan, bladen Stäket LMV-akt J112-75-8 och Granhammar LMV-akt J112-75-3

Uppgifter ur Fornminnesregistret (FMIS)

<http://www.fmis.raa.se>

Tekniska och administrativa uppgifter

<i>KM projekt nr:</i>	15110
<i>Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:</i>	43112-33244-2015, 2015-10-20
<i>Undersökningsperiod:</i>	12–18 november 2015
<i>Exploateringsyta:</i>	335 hektar
<i>Personal:</i>	Jan Ählström
<i>Belägenhet:</i>	Ekhammar 4:268, Rankhusområdet, Kungsängens socken, Upplands-Bro kommun, Uppland, Stockholms län
<i>Fastighetskarta:</i>	65G9FN Kungsängen
<i>Koordinatsystem:</i>	Sweref 99 TM
<i>Koordinater:</i>	X6598416 Y654551
<i>Höjdsystem:</i>	Ingen höjdmätning är gjord
<i>Inmätningmetod:</i>	GPS
<i>Dokumentationshandlingar:</i>	Förvaras hos ATA (13 digitala fotografier KM15110_01–13)
<i>Fynd:</i>	-

